

GUVERNADURSTVO KAO POLITIČKA STRUJA CRNE GORE

Tomica Nikčević

In this yet unpublished work found in the legacy of the old Montenegrin historian, which he presented at the Congress of Historians of Yugoslavia in 1954, the relationship between the gubernadurship and the Metropoly of Cetinje is treated as a part of the property differentiation of the Montenegrin society and a web of foreign political influences. That conflict has been treated as a conflict of two concepts of creation of state. Guvernadurs wanted to create the secular rule whereas the Petrovići insisted on the rule of the Church.

Odnos guvernadurstva i Cetinjske mitropolije ne treba posmatrati isključivo kao odnos jedne apsolutno i uvijek politički reakcionarne ustanove (guvernadurstva) i samo jedne progresivne političke struje (Cetinjske mitropolije). Smatrati da je Cetinjska mitropolija okupljala sve progresivne snage crnogorskog društva, da je bila jedini politički centar koji je organizovao oslobodilačku borbu i vodio stvaranju države, a negirati svaku ulogu guvernadura u tom pogledu bilo bi potpuno nepravilno. Isto tako, pogrešno bi danas bilo podržavati neka ranija mišljenja da je guvernadurstvo bilo potpuno strana i unesena institucija koja nije imala osnova u samom crnogorskom društvu, nego ustanova preko koje se unosio mletački, odnosno kasnije austrijski politički uticaj.

Sušтина i smisao političkih koncepcija gubernadura i njihove političke borbe sa Cetinjskom mitropolijom imaju drugi karakter, i mogu se objasniti samo konkretno-istorijskom analizom uslova, tj. analizom unutrašnje društvene strukture Crne Gore u toku 18. i početkom 19. vijeka i ostalih faktora koji su tada uticali na razvitak Crne Gore. U stvari, korijeni gubernadorske političke struje i njenog sukoba sa Cetinjskom mitropolijom leže u počecima imovinske diferencijacije crnogorskog društva i spletu stranih političkih uticaja.

Početak 18. vijeka, kao ni ranije, crnogorsko društvo nije bilo u suštini plemensko, jedinstveno. Na bazi privatne svojine, koju sriječemo još početkom 16. vijeka i robnovčanane razmjene, pretežno odvijane s inostranstvom – u prvom redu s turskim i mletačkim gradovima, odvijao se proces imovinske diferencijacije u kojoj se postepeno uzdizao sloj trgovaca, zelenaša i bogatijih seljaka, a sa njima i jedan dio glavara. Iz robno-novčanih odnosa učvrstile su se ustanove ortakluka, jemstva, zajmova, hipoteke, veresije, kamate itd. U mnogim dokumentima iz toga vremena pojavljuju se kao trgovci, trgovački ortaci, zajmodavci, uživaoci veresije, povjerioci i dužnici i crnogorski glavari. Drugom polovinom 17. vijeka, kada oslobodilačka borba crnogorskog naroda dobija organizovaniji karakter, naročito kada za nju postaje zainteresovana Mletačka Republika, proces unutrašnje diferencijacije crnogorskog društva se ubrzava. U uslovima oslobodilačkih borbi ne samo što raste i jača politički uticaj starješine, nego raste i njihova imovinska snaga. Stalne mletačke plate, novčana pomoć, darovi i mito bili su svakako značajan doprinos imovinskom i političkom uzdizanju starješina.

Na temeljima imovinskog diferenciranja, pojedine seljačke porodice se učvršćuju kao znatno bogatije i kao glavarske porodice u kojima glavarstvo postaje nasljedno i koje utiču na politički život. U samim Njegušima, u neposrednoj blizini Kotora i

ostalih mletačkih gradova u Boki, kao takve učvrstilo se nekoliko porodica, u prvom redu Petrovići, Radonjići i Vukotići. U sudsko-notarskim knjigama grada Kotora, koje su registrovale razne privatno-pravne odnose u kojima se kao pravni subjekti pojavljuju Crnogorci iz raznih krajeva, brojne podatke nalazimo baš o privrednoj aktivnosti Njeguša i to najviše tih porodica. Kao trgovce, trgovačke ortake, uživaoce veresije i uopšte kao privredno aktivne, srijetamo mnoge njeguške glavare ili članove njihovih porodica. Slične podatke imamo i za ostala mjesta Katunske nahije, naročito za Cetinje, Ćekliće, Cuce, Ozriniće, Komane i Bjelice, a i za ostale nahije, konkretno za Riječku i Lješansku nahiju.

Krajem 17. i početkom 18. vijeka imovinsko raslojavanje je već bilo osnovica ozbiljnijih unutrašnjih društvenih potresa. Navješćemo o tome samo nekoliko podataka koje je zabilježio vladika Danilo početkom 18. vijeka. U pismu paštrovskim glavari-
ma od 2. VII 1713. vladika Danilo kaže: „...nego draga braćo, nema se komu ovamo pisati, zašto imaju ovamo tri idola: jedan idol preljubodjejanije, drugi idol srebroljublje, treći idol grabljenje i krvoprolitije“. U pismu kotorskom providuru Bembu iz 1727. kaže: „...zašto mi dodijaše suze pravijeh hristijan koi su napastvovani i nasilovani i izaslati ot onijeh koji ne poznaju boga ni slušaju suda“, a 1728. piše: „...ma onizi koi su zli niti poznaju zapovijedi božije ni sveto krštenije, nego deru siromah-
he“. Inače se iz mnogobrojnih pisama vladike Danila kotorskim providurima i mletačkom senatu vidi da su pohlepa za novcem, grabljenja i prevare crnogorskih glavara, a naročito otimanja i razne prevare oko mletačkih plata bili uzeli toliko maha da je sam vladika Danilo morao da se žali mletačkim vlastima i da prizna kako se „sva krajina uzmutila i uzjzabila“.

Sasvim sličan proces odvijao se i u krajevima Crne Gore koji su gravitirali turskim privrednim centrima (u Brdima, Crm-

ničkoj i Riječkoj nahiji). I tamo je društveno raslojavanje bilo potpomognuto novčanim i drugim primanjima jednog dijela glavara i drugih pojedinaca od turskih vlasti. Tamo je, pored – i *nasuprot* – oslobodilačkih snaga, došlo do formiranja i proturske političke struje, koja kao i ostale političke struje – ima svoje specifičnosti i posebna obilježja u koje mi na ovom mjestu ne možemo ulaziti. Mi je samo napominjemo u njenom najopštijem značenju zato što ćemo se kasnije doticati političke saradnje guvernadurske struje sa njom, pa želimo naglasiti da su društvene osnove i politički ciljevi ove struje u suštini bili različiti od guvernadurske.

Crnogorsko društvo je, dakle, krajem 17. i početkom 18. vijeka bilo razjedinjeno unutrašnjim suprotnostima. Na temeljima izvjesne imovinske nejednakosti stvorene su mogućnosti i za političku pocijepanost, jasno rečeno, stvoreni su osnovni društveno-ekonomski uslovi za djelovanje raznih političkih struja. Ruski poslanik Ivelić je u izvještaju tajnom savjetniku ruske vlade dao pregled političkog strujanja u Crnoj Gori: „Ja sam počeo ispitivati o stanju Crnogoraca i izvijestio sam se da se oni nalaze u velikome neredu i neslozi i da su oni podijeljeni na tri partije: 1-va koja se drži Rusije; 2-ga koja se drži Austrije; 3-ća, gotovo najmnogobrojnija, koja se drži Turske“.¹

Na formiranje i djelatnost političkih struja u Crnoj Gori, osim unutrašnje imovinske diferencijacije, djelovao je i spoljno-politički uticaj nekih država na Crnu Goru. Turska je, preko svojih ekspanenata imala svoju političku struju, koja je, kako smo naglasili, bila stalno aktivna.

Ali je uticaj još nekih sila kroz 18. i u prvoj polovini 19. vijeka doprinio da se i u oslobodilačkim snagama Crne Gore formiraju različite političke struje. Progresivne snage crnogor-

---

¹ M. Dragović, Rusija i Crna Gora 1780-1790, *Glasnik SUD*, knj. 72, str. 273-274.

skog društva koje su organizovale i vodile oslobodilačku i anti-feudalnu borbu i koje su vodile stvaranju crnogorske države nijesu bile toliko jake da same izvojuju oslobodjenje od Turske, jer je i vojnička i materijalna moć bila nedovoljna. A i sami stepen imovinske diferencijacije nije bio toliki da u crnogorskom društvu dovede do potpune klasne podjele, niti je sloj trgovaca, zelenaša, bogatijih seljaka i glavara bio jak da izvrši potpuni preobražaj crnogorskog društva. Zbog svega toga, ovaj sloj – i u pogledu vođenja oslobodilačke borbe i u pogledu stvaranja države – bio je zavisao od strane pomoći. Pod uticajem stranih zemalja, najprije Mletačke Republike, a kasnije Austrije, i pod uticajem Rusije, dakle pod uticajem sila sa različitim interesima, oslobodilačke snage Crne Gore, već ionako načete imovinskim raslojavanjem, nijesu mogle ostati politički jedinstvene. Svaka od ovih zemalja imala je posebne interese u odnosu na Tursku i, ukoliko je Crna Gora za njih trebala da posluži kao političko i vojno-strategijsko uporište, svaka je nastojala da to uporište osigura kroz svoj politički centar u Crnoj Gori. Tako se u Crnoj Gori, kroz dvije institucije – Cetinjsku mitropoliju i guvernadurstvo – kroz koje su djelovale dvije najbogatije njeguške porodice, Petrovići i Radonjići, formiraju dva politička centra u okviru oslobodilačkih snaga.

Potrebno je, makar i ukratko, zadržati se na podacima o imovinskom položaju porodice Radonjića, koja je preko ustanove guvernadurstva postala predstavnik posebne političke struje u Crnoj Gori.

Pored prilično brojnih podataka o privrednoj aktivnosti bratstva Radonjića kroz 17. i 18. vijek, nekoliko dokumenata daju podatke i o imovinskom stanju najuže porodice guvernadura. Iz nekih podataka iz Zadarskog arhiva vidi se da je Jovo Stanov, brat guvernadura Vukala, bio povjerilac mnogim mletačkim državljanima u Boki Kotorskoj i da od mletačkih vlasti često

traži dozvolu da sa njima izvrši poslovne obračune.² Kasniji guvernadur Jovan Radonjić stajao je u poslovnim odnosima, pa čak bio i povjerilac poznatom kotorskom trgovcu Bolici.³ Ovaj guvernadur, kako se to vidi iz dokumenata, trgovao je kroz Boku žitom i drugim artiklima.⁴ Iz nekoliko podataka Zadarskog arhiva vidi se da je porodica guvernadura, pored imanja u Crnoj Gori, bila došla i do bogatog imanja u okrugu kotorskom, u Kavču, i da je na tom imanju držala „kmetiče“.⁵ Imanje guvernadurovo cijenilo se još polovinom 18. vijeka na 20 hiljada zlatnika.⁶ Karakteristično je u tom pogledu pismo guvernadurovo od 29. IV 1782, kojim, prilikom opasnosti od turskog napada, traži od kotorskog providura 10 miljara hljeba, 1 miljar praha i 1 miljar olova, pa naglašava „...ako ga ne bi ktio prevedri Šenat darovati, ja ću vi učiniti škrit verho mojijeh dobarah što imam u vaš štat i što vi poslati makar i duple zaklade“.

Ovi podaci o imovinskom položaju guvernadura dokazuju da je porodica Radonjića, koja je zauzela guvernadurski položaj, bila predstavnik imovinski bogatijeg elementa crnogorskog društva i da nije slučajno što je ona, pored Petrovića, koji su zauzeli mitropolitsku stolicu, postala drugi politički centar i predstavnik druge političke struje u okviru oslobodilačkih snaga crnogorskog društva.

---

² Pismo Jova Stanova Emu od 4. VII. 1766, Akti izvanrednog providura 1763-1766, XCII.

³ Pismo Jovana Radonjića Sagrendu, 17. XI 1784, Akti izvan. prov. 1783-1785, CXIV.

⁴ Pismo guvernadura Jovana Radonjića Đuzepu Diedu 1. VI 1789, Akti izvan. prov. 1787-1789, CL.

⁵ Pismo Stana Radonjića Stijepovića u Kotoru, Magistrati, M. Zorza, 1784-1795, XIVIII.

⁶ *Susreti*, br. 9, 1953, str. 641.

Guvernaduri su, dakle, po svojoj društvenoj pripadnosti, bili sastavni dio progresivnih snaga crnogorskog društva i oni su po svojoj osnovnoj političkoj koncepciji bili orijentisani ka osnovnoj tendenciji razvitka kojoj su vodile te snage. Društveno-ekonomski i politički interesi guvernadura Radonjića bili su društveno-ekonomski interesi trgovaca, zelenaša i bogatijih glavara koji su vodili oslobodilačku borbu i radili na formiranju crnogorske države.

Tačno je da je ustanova guvernadurstva, kako po svom postanku tako i političkom obilježju, u početku bila političko uporište Mletačke Republike u Crnoj Gori. Guvernaduri se, kao predstavnici političke struje, toga uticaja nijesu potpuno oslobodili ni do propasti Mletačke Republike. Ali to ne znači da guvernadurstvu političku djelatnost možemo svesti samo na običnu ekspozi-turu mletačke politike. Detaljnija analiza naprotiv pokazuje da je guvernadurska politička struja bila izraz jednog dijela naprednih društvenih snaga Crne Gore i da je ona u svojoj osnovnoj koncepciji održavala pozitivne tendencije društvenog razvitka. Guvernadurska politička struja djeluje u prvom redu u interesu oslobodilačke borbe i stvaranja države, a to znači u interesu naprednih snaga crnogorskog društva posmatranih u cjelini.

Ja se na ovom mjestu neću upuštati u navođenje dokaza o doprinosu koji je guvernadurska struja dala progresivnom razvitku crnogorskog društva u vrijeme kad je i sama Mletačka Republika zbog svojih posebnih interesa podržavala i pomagala taj razvitak. Htio bih o tome periodu naglasiti samo toliko da zbog te izvjesne podudarnosti interesa izgleda kao da guvernadurska politička struja i nije ništa drugo nego politička ekspozi-tura Mletačke Republike. Za pravilniju ocjenu karaktera i istorijskog smisla političkih koncepcija guvernadurstva daleko je bitnije analizirati period krajem prve i druge polovine 18. vijeka kad se vidnije počinju razilaziti interesi crnogorskih oslobodilačkih snaga i Mletačke

Republike. Tada će se pokazati prava suština guvernadurstva, odnosno tada će se vidjeti da guvernadurstvo nije bilo obični eksponent mletačke vlasti, nego da u interesu razvitka crnogorskog društva, koji ono potpomaže, djeluje nasuprot mletačke politike i pokušava da se oslobodi uticaja Mletačke Republike.

Nasuprot interesima Mletačke Republike, koja nije željela potpunu nezavisnost i izgrađenu državu Crne Gore, guvernaduri su igrali aktivnu ulogu u prvim pokušajima stvaranja sudova za vrijeme vladike Danila, Vasilija i Šćepana Malog. U stvari je guvernadur bio predsjednik suda, koji je pokušao da formira Danilo, a poslije njega i Vasilije.⁷ Guvernadur je jedan od najaktivnijih organizatora borbe protiv Turaka u drugoj polovini 18. vijeka. On je energično radio na organizovanju borbe 1768. godine, koju je Crna Gora vodila uprkos zabranama Mletačke Republike i uprkos strašnih ekonomskih i političkih sankcija koje je Mletačka Republika tada primijenila na Crnu Goru.

Čim je oslobodilačka borba crnogorskog naroda počela prelaziti u fazu borbe za potpuno oslobođenje i stvaranje nezavisne državne organizacije, pokazala se sva suprotnost interesa Crne Gore i Mletačke Republike. Društveni razvitak Crne Gore sukobio se sa političkim tendencijama Mletačke Republike. U sukobu tih interesa guvernadurska politička struja ne samo da ne podržava interese Mletačke Republike nego se i ona sa njom sukobljava i traži politički oslonac u Rusiji i Austriji. Sredinom 18. vijeka sa guvernadurom Stanom Radonjićem otpočinje pokušaj političke preorijentacije guvernadura sa Mletačke Republike na Rusiju. Guvernadur Stano Radonjić je 1758. godine član crnogorske političke delegacije koja je radila na učvršćivanju političkih veza Crne Gore s Rusijom.⁸ Nekoliko godina kasnije guvernadur se pokazuje kao protivnik mletačke politike i kao najene-

---

⁷ *Zapisi*, knj. XXIII, sv. 2, str. 79.

⁸ *Zapisi*, knj. XXIII, sv. 1, str. 35.

rgičniji pristalica ruskog poslanika Dolgorukova (1769).

Pokušaj guvernadura da se oslobode mletačkog uticaja i da rade za interese crnogorske oslobodilačke borbe i stvaranja države još su vidniji sredinom i krajem druge polovine 18. vijeka. Poslije smrti Šćepana Malog obrazovao je i predvodio guvernadur jednu delegaciju u Rusiju (1777), u kojoj je bio i kasniji mitropolit Petar I.⁹ Poslije neuspjelih pregovora ova delegacija na povratku kroz Beč obratila se Austriji i podnijela određene zahtjeve, izložene u 14 tačaka austrijskoj vladi. Ovi zahtjevi odražavaju nužnu potrebu da se u Crnoj Gori zavedu organi javne vlasti i to nasuprot Mletačkoj Republici. Pošto se, kao što je poznato, ova stvar vrlo sporo rješavala na austrijskom dvoru, guvernadur je ponovo pošao u Beč 1781. godine.¹⁰ Ne nailazeći na pozitivan stav Austrije po pitanju političke pomoći Crnoj Gori, guvernadur se ponovo obraća Rusiji sljedeće godine (1782).¹¹ Guvernadur je pokazao glavnu aktivnost protiv Turaka kada je Petar I 1785. godine bio u Rusiji i kada je na Crnu Goru napao Bušatlija.¹² Isti slučaj imamo i u ratu Rusije i Austrije protiv Turske.¹³ Tada je guvernadur organizovao borbu protiv Turaka, koja je vođena nasuprot interesima Mletačke Republike.¹⁴ U ratu protiv Mahmut-paše 1796. i u bici na Krusima guvernadur je bio komandant jednog dijela crnogorske vojske.¹⁵

---

⁹ Dr Dušan Lekić, *Spoljna politika Petra I*, str. 36.

¹⁰ Isto, str. 55.

¹¹ *Zapisi*, knj. XXIII, sv. 5, str. 309.

¹² M. Dragović, Rusija i Crna Gora od 1780-1790, *Glasnik SUD*, knj. 72, 1891, str. 262.

¹³ 1787. Turska je objavila rat Rusiji, a januara 1788. Austrija Turskoj.

¹⁴ Arhiv Državnog muzeja u Cetinju, fasc. 1788 – tri pisma guvernadura: 1) igumanu Ostroga, 2) kućkim i piperskim glavarima i 3) glavarima Bjelopavlića.

¹⁵ *Zapisi*, knj. XXIII, sv. 2, str. 89-90.

Guvernaduri su po svojoj društvenoj pripadnosti morali osjećati potrebu za oslobođenje Crne Gore i za stvaranje unutrašnje vlasti. To im je u osnovi zajedničko sa Petrovićima koji su djelovali kroz Cetinjsku mitropoliju. Ali guvernaduri su i po svojoj društvenoj pripadnosti i po svom imovinskom položaju mogli računati i na rukovodeći položaj u procesu stvaranja vlasti, pa se na toj liniji i razilaze sa Cetinjskom mitropolijom. U tome i leži sukob Cetinjske mitropolije i guvernadurstva. To je u stvari politička borba oko vlasti, a ne isključivo borba jedne potpuno reakcionarne i jedne progresivne političke struje. I sve što su izgledi i rezultati na stvaranju državne vlasti u Crnoj Gori postajali jasniji, sve što je vlast u Crnoj Gori postajala realnija, politički sukob guvernadurstva i Cetinjske mitropolije postaje oštiji i izrazitiji.

Kroz dva politička centra – Cetinjsku mitropoliju i guvernadurstvo – oko borbe za vlast formirale su se i sukobljavale *dvije koncepcije* stvaranja države. Nasuprot Petrovićima, koji su centar oslobodilačke borbe i državne vlasti učvršćivali kroz Cetinjsku mitropoliju, guvernaduri su imali za cilj stvaranje organa države izvan Cetinjske mitropolije. Oni su nastojali da zasnuju svoju – svjetovnu – vlast, a da Cetinjsku mitropoliju, odnosno Petroviće, ograniče isključivo na crkvenu vlast.

Nije slučajno što se politička borba oko vlasti između Petrovića i Radonjića, odnosno Cetinjske mitropolije i guvernadura, odvija u prvom planu kroz borbu oko zadobijanja ruske, odnosno austrijske političke podrške, jer su oba centra, kao što smo naglasili, bila upućena na stranu pomoć, a ove zemlje su imale politički interes za borbu protiv Turaka. Pogrešno bi bilo shvatiti da se u ovoj političkoj borbi bilo koji od ovih političkih centara veže stalno i apsolutno za jednu od ovih zemalja. Generalni zaključak da je Cetinjska mitropolija podržavala ruski, a guvernaduri mletački, odnosno kasnije austrijski uticaj niti je dovoljan niti u mnogim pojedinostima tačan. I za guvernadurstvo i za

Cetinjsku mitropoliju karakteristična je česta preorijentacija u spoljnoj politici. Kao god što su i mitropoliti i guvernaduri bili primorani da se oslobađaju mletačkog političkog uticaja, jer dalje nije odgovarao interesima oslobodilačke borbe i razvitka crnogorskog društva, isto tako su i jedni i drugi, zbog karaktera interesa Rusije i Austrije prema Crnoj Gori bili primorani da se povremeno orijentišu od Rusije na Austriju i obrnuto. A svaku spoljnopolitičku preorijentaciju jednog nastojao je da iskoristi drugi politički centar. Ne želeći ovdje da navodim sve slučajeve, ukazao bih samo na najočevidnija odstupanja od generalne spoljnopolitičke linije, na nekoliko najkarakterističnijih i do sada poznatih sukoba Cetinjske mitropolije sa ruskom vladom, kojima su ili doprinijeli guvernaduri ili su ih pokušali iskoristiti s namjerom da oni pridobiju ruski uticaj. Poslije neuspjelih pregovora 1777. godine u Rusiji, crnogorska delegacija, u kojoj je bio i Petar I kao predstavnik Cetinjske mitropolije, pokušala je sa preorijentacijom na Austriju i u Beču postavila određene pismene zahtjeve Crne Gore. Smrću mitropolita Save (1781) guvernadur Jovan Radonjić se otrgnuo od mletačkog uticaja i pokušava da potpuno preuzme političke veze Cetinjske mitropolije s Rusijom. Cetinjska mitropolija je tada prihvatila veze s Austrijom i sam Petar I došao je na mitropolitsku stolicu ustoličenjem u Karlovcima. U namjeri da ponovo pridobije ruske veze, Petar I je pošao 1785. godine u Rusiju, ali je, kao što je već poznato, bio stražarno sproveden i vraćen preko granice.¹⁶ Takvi su bili odnosi Cetinjske mitropolije i Petra I s ruskim Sinodom i ruskom vladom. Do obrta u spoljnopolitičkoj orijentaciji Petra I odnosno do pogoršanja odnosa Petra I s ruskom vladom došlo je i 1814. godine povodom naređenja Aleksandra I da Crna Gora ustupi Boku Kotorsku Austriji. Ovu situaciju koristio je guver-

---

¹⁶ M. Dragović, Rusija i Crna Gora od 1780-1790, *Glasnik SUD*, knj. 72, pismo Petra I Min. in. poslova Rusije od 6. dec. 1785, str. 225-227.

nadur Vukolaj Radonjić (sin Jovanov, koji je guvernadur od 1804), koji je tada, koristeći slab položaj Petra I kod ruske vlade, uspio da pokrene jak unutrašnji politički pokret protiv Petra I. Smrću Petra I guvernadur je svim silama nastojao da kod ruskog konzula u Dubrovniku osigura naklonost ruske vlade.¹⁷

Ni Cetinjska mitropolija ni guvernaduri nijesu mogli u svojoj spoljnoj politici imati određen, jasan i trajan oslonac. Razlog tome treba gledati u karakteru interesa Rusije i Austrije prema Crnoj Gori. Ni Rusija ni Austrija nijesu Crnu Goru podržavale u onoj mjeri, onako i onda kako su to zahtijevali interesi Crne Gore, nego prema prilikama kako su to zahtijevali njihovi interesi prema Turskoj i njihovi međusobni i politički odnosi. Zato su i guvernadurstvo i Cetinjska mitropolija bili prinuđeni da se kolebaju u spoljnoj politici.

U suštini, ova kolebljivost nije karakterističnija za guvernadurstvo nego za Cetinjsku mitropoliju.

Sa počecima stvaranja države politička borba oko vlasti između guvernadura i Cetinjske mitropolije naročito se zaoštrila. O toj borbi oko vlasti u Crnoj Gori pored ostalih sačuvana je jedna vrlo karakteristična izjava Luke Pejovića pred zadarskom policijom koju citiram: „Ima nekoliko vremena da između crnogorskog vladike Petrovića i guvernadura Radonjića ne vladaju dobri odnosi, zato što obadvojica žele da upravljaju zemljom“.¹⁸

Zbog unutrašnjih i spoljnopolitičkih okolnosti pod kojima se vodila borba između mitropolita i guvernadura izgledi na uspjeh bili su veći na strani Cetinjske mitropolije. Cetinjska mitropolija, kroz koju su djelovali Petrović-Njegoši bila je najjača privredna snaga i stariji politički centar Crne Gore. Ona je imala daleko jača materijalna sredstva i veći politički uticaj i na seljačke mase i na jedan dio glavara. Kao takva ona je i za strane

---

¹⁷ Arhiv Drž. muzeja na Cetinju 1830.

¹⁸ ZDA, Spisi zad. pol. f. 1-95, 1818.

zemlje predstavljala značajniji politički centar. Zato je Cetinjska mitropolija i na unutrašnjem i na spoljašnjem planu dezorijentisala guvernadurstvo.

Krajem 19. vijeka guvernadur više nema onaj raniji politički uticaj. To se vidi iz jednog pisma guvernadura Jovana Radonjića Petru I od 20. III 1792: „Šiljete ambasature i pisma po svijetu, za mene zbora nije; globivate po zemlji, za mene zbora nije... Poradi ovoga sam dolazio ... na Stanjeviće, da nasamo s vama zborim: ako sam guvernadur, da budem držan, ako li nijesam, ano da nemam starešinstvo ni od zla i muke koja će brzo biti da se sve zaboravi“.¹⁹ Poslije sloma Mletačke Republike kad je Boku dobila Austrija, general Bradi piše 2. juna 1798. austrijskom ministru unutrašnjih djela da guvernadur ne zaslužuje nikakve carske milosti „da je njegov autoritet uobražen, da on nema nikakva uticaja na duhove crnogorske“.²⁰

Iako je guvernadurska politička struja svojim osnovnim koncepcijama vodila stvaranju unutrašnjih organa javne vlasti, dakle, u suštini, izražavala iste društvene tendencije koje i Cetinjska mitropolija, ona je, zbog pretenzija na vlast bila prinuđena da se bori protiv prestiža mitropolita i da se opire svemu onome što je doprinosilo učvršćenju mitropolitske političke vlasti, a to znači institucijama državne vlasti, koje je formirala Cetinjska mitropolija. Guvernadurska politička struja nije mogla formirati organe državne vlasti nezavisno od Cetinjske mitropolije, a u organima koje je stvarala Cetinjska mitropolija nije nalazila afirmaciju svojih posebnih političkih interesa. Guvernadur je zato otpočeo da odbija podršku takvim ustanovama. Jedno pismo Petra I svom bivšem sekretaru Orloviću to potpuno potvrđuje: „Gubernator ne hoće na sastanak ovdje doći ni protivu zlije ljudi krenuti, kako ćete iz priloženoga lista vidjeti što mi

---

¹⁹ *Zapisi*, knj. XX, sv. 6, dec. 1938, str. 372.

²⁰ *Zapisi*, knj. XXIII, sv. 2, febr. 1940, str. 91.

odgovara. Govorili su mu glavari njeguški da ide pred Crnogorcima kako je njegova dužnost da zlodije ćeraju i kastigaju ... a on je odgovorio da neće i da se liči od poslova crnogorskih. Sad sudite saotvjetvuje li on svojim djelami gubernatorskomu zvaniju – želi i nastoji da bude ne samo crnogorski gubernator, nego i Duka ma da ne ima nikakvoga truda ni popečenija o narodu cernogorskom, nako o sobstvenoj svoeji koristi“.²¹

Borba između guvernadura i mitropolita odražavala se na masu seljaštva i crnogorske glavare. U svakom sukobu guvernadura i mitropolita u crnogorskom društvu dolazilo je do podjele na njihove pristalice. U Riječkoj nahiji došlo je do podjele na pristalice guvernadurove, koje su predstavljali neki glavari Pejovići, i na pristalice Cetinjske mitropolije, koje su predvodili Đuraškovići.²² U Crmničkoj nahiji trajnije pristalice guvernadurovi bili su Plamenci, jedno vrijeme Sava Plamenac. Isto tako guvernadur je imao i nekoliko znatnijih povremenih pristalica u Katunskoj nahiji.

Stvaranjem državnih institucija Cetinjska mitropolija je sve više učvršćivala svoj politički uticaj i u Crnoj Gori i u inostranstvu i potiskivala guvernadurstvo. Početkom 19. vijeka ona je uspjela da ga svede na lokalni, katunsko-nahijski, a skoro i na plemensko-njeguški značaj i da njegovu djelatnost ograniči pretežno na povremenu sudsku funkciju. Cetinjska mitropolija je u potpunosti uspjela da zabrani guvernadurima zvaničnu prepisku s inostranstvom. Nekad zaista ustanova vlasti, guvernadurstvo je u političkom razvitku Crne Gore svedeno na obični politički centar bez ikakve vlasti u zemlji.

Ukoliko je proces učvršćivanja vlasti odmicao, mitropolit je postajao apsolutni šef državne vlasti. Utoliko je i guvernadur

---

²¹ ZDA, Pisma vladike crnogorskog 1807-1818, pismo Petra I Orloviću od 15. VI 1818.

²² *Zapisi*, knj. III, sv. 1 i 2, str. 44.

bio primoran da se hvata za svaku moguću trenutnu situaciju koja bi mu davala izgleda na uspjeh protiv mitropolita. Tako je politička djelatnost guvernadura potpomagala i slivala se sa svim drugim snagama otpora, a to znači sa proturskim političkim segmentom i sa kolebljivom seljačkom masom. Slivanje svih tih, po suštini i političkim tendencijama raznorodnih društvenih snaga, u borbi i protiv mitropolitske političke struje skoro je redovna pojava u drugoj i trećoj deceniji 19. vijeka, tj. u vrijeme kad u Crnoj Gori dolazi do pokušaja formiranja lokalnih organa vlasti. U periodu od 1803. do 1832. godine lokalni organi vlasti nijesu se mogli održati i učvrstiti jednim dijelom baš zbog uticaja guvernadurske političke struje. Tada je guvernadurska struja imala mogućnosti da razvije oštru političku borbu protiv mitropolita i na unutrašnjem i na međunarodnom političkom planu i da u toj borbi nađe podršku kod ostalih snaga otpora. U doba najintenzivnijeg rada Petra I na formiranju lokalnih sudova (kuluka) – 1817. i 1818. godine – guvernadur Vukolaj Radonjić, preko velikog broja starješina, koji su vukli plemenskom separatizmu, organizovao je jak politički otpor. On je, naročito preko Luke Pejovića, koji je stajao u austrijskoj službi, preduzeo niz mjera da sebi osigura političku podršku istovremeno Austrije i Rusije. On je preko Pejovića stupio u prepisku sa ruskim konzulom u Carigradu²³ i sa Sankovskim, kojem je još tokom maja 1817. podnio pismene optužbe protiv Petra I.²⁴ Preko ovoga Pejovića i nekih drugih starješina guvernadur je stvorio široki pokret otpora. Ovaj pokret otpora zahvatio je sve nahije i Brda. U tom pogledu su karakteristična pisma mitropolitovog sekretara Lazarevića, koji je u to vrijeme upućivan da formira sudove po Katunskoj nahiji i Brdima, i poslani-

---

²³ ZDA, Spisi zad. pol. fasc. 1-95, 1818, kopija izjave Luke Pejovića od 7. decembra 1818.

²⁴ V. Đorđević, *Crna Gora i Austrija*, str. 27.

ce Petra I, iz kojih se vidi da je pokret otpora bio zahvatio čitavu Crnu Goru i da se lokalni sudovi, kao organi mitropolitske državne vlasti, nijesu mogli održati.

Politička borba koja se u Crnoj Gori vodila u procesu stvaranja države bila je odraz društveno-ekonomskih i političkih suprotnosti do kojih je morao dovesti i proces imovinske diferencijacije. Na temeljima tih suprotnosti nužno je moralo doći i do različitih političkih strujanja i sukoba. Ali imovinska diferencijacija još nije bila dovela do potpune klasne podjele crnogorskog društva. Na bazi pretežno individualne, privatne svojine, na kojoj su se zasnivali „slobodni“ društveno-ekonomski odnosi, proces razvitka vodio je formiranju u suštini „slobodnih“ – kapitalističkih društvenih odnosa. Ali trgovačko-zelenaški sloj, sa glavarima i nešto bogatijim seoskim domaćinima, još nije predstavljao formiranu kapitalističku klasu. Zato ni politička borba ovoga perioda, pa čak ni do kraja 19. vijeka (tj. sve do marta 1907, kada je pod političkim vođstvom Šaka Petrovića formiran Klub narodne stranke), ne predstavlja borbu formiranih političkih stranaka.

Ova borba se često dublje odražavala na lokalne starješine i narod. Povremeno je dobijala masovniji karakter, a u pojedinim slučajevima ona je prerastala i u oružane sukobe lokalnih razmjera. Cetinjskoj mitropoliji, naročito u periodu stvaranja lokalnih sudova često se suprotstavljala sprega svih snaga otpora – guvernerskih pristalica, proturskih elemenata i lokalnih starješina, koji su u svom sopstvenom interesu sprečavali formiranje lokalnih organa vlasti i podržavali lokalni konzervativizam. U ponekim situacijama, naročito u slučajevima lokalnih pobuna i kaznenih ekspedicija, politička borba se prenosila i na seljačku masu. To znači da ona nije bila borba isključivo političkih centara. Pa, ipak, to ne znači da se o guvernerskoj i mitropolitskoj političkoj struji može govoriti kao o formiranim političkim

strankama. To je bila i ostala politička borba oko prisvajanja vlasti, borba bez jasnih, utvrđenih, formulisanih ideoloških ciljeva.

Politička borba oko vlasti između mitropolitske i guvernadurske struje karakteriše se, dakle, stranačkom neoformljenošću i, kao što smo vidjeli, kolebljivošću u spoljnopolitičkoj orijentaciji.

Iako je guvernadurska politička struja u svojim osnovnim koncepcijama predstavljala struju koja je vodila stvaranju javne vlasti, ipak njena konkretnoistorijska uloga nije bila samo takva ni u pojedinostima ni u krajnjem ishodu. Guvernadurska struja je morala odstupati od svojih osnovnih koncepcija i u pojedinim slučajevima djelovati reakcionarno, jer su je na to primoravale pretenzije na vlast i određeni uslovi pod kojima je formirana crnogorska država.

Petrovići, mitropoliti djelovali su preko Cetinjske mitropolije koja je imala veća materijalna sredstva, koja je bila stari politički centar i koja je zato predstavljala uticajniiji politički autoritet i u zemlji i u inostranstvu. Zato je uz njeno učešće i pod njenim političkim vođstvom proces razvitka morao ići brže i sigurnije. Svako nastojanje da se Mitropolija istisne iz toga procesa, ili, kako su to računali guvernaduri, da je ograniče na crkvenu vlast, značilo je usporavanje toga procesa. Već u samoj takvoj tendenciji guvernadura postojali su osnovi da njihova djelatnost bude štetna po razvitak crnogorskog društva. Ali je borba za vlast odvela guvernadursku struju i dalje. Ona je guvernadure primoravala da se suprotstavljaju stvaranju svih institucija koje su formirale napredne snage pod političkim vođstvom mitropolita. Tako je guvernadurska struja svojom konkretnoistorijskom aktivnošću usporavala najbrži put društvenog razvitka u Crnoj Gori i odupirala se tome razvitku, iako bi i sama njemu vodila da nije bilo Cetinjske mitropolije. Tako se guvernadurska struja objektivno srozavala na struju otpora.

Sukob mitropolitske i guvernadurske struje uzeo je u drugoj deceniji 19. vijeka takve razmjere da je učvršćivanje organa vlasti bilo nemoguće. Dalja koegzistencija ovih dvaju struja postala je nemoguća. Posebno za Cetinjsku mitropoliju dalje postojanje guvernadurstva značilo je ne samo sputavanje njene aktivnosti, nego i direktno ugrožavanje njene vlasti. Petar I je pokušao krajem 1818. godine da ukine guvernadurstvo.²⁵

Ukinuti guvernadurstvo nije bilo moguće ovoga puta, jer je guvernadurska struja imala korijen u jednom dijelu naprednih društvenih elemenata, kod dosta velikog broja starješina, a zahvaljujući njenoj borbi protiv mitropolita, i kod ostalih strana snaga otpora. Ukidanje guvernadurstva izazvalo je jaku političku reakciju u zemlji, koja je, ponekad i u obliku lokalnih pobuna, trajala sve do povratka ustanove guvernadurstva.²⁶ Ukidanje guvernadurstva imalo je odraza i u spoljnim odnosima Crne Gore. Tada je Austrija izazvala poznati teritorijalni spor oko manastira Stanjevića.²⁷ U to vrijeme ni Rusija nije ukazivala dovoljnu pomoć Petru I. Dakle, uticaj guvernadurske struje u zemlji i inostranstvu bio je još toliko jak da Petar I nije bio u mogućnosti da ukine ustanovu guvernadurstva. Unutrašnje vrenje i strani politički pritisak primorali su ga da ponovo vrati guvernadurstvo.

Politička struja guvernadurstva nastavila je sa borbom oko vlasti i do kraja života Petra I pripremila nekoliko ozbiljnijih unutrašnjih političkih sukoba. Smrću Petra I (okt. 1830) guvernadur Vukolaj Radonjić preduzeo je sve mjere da istovremeno osigura naklonost i podršku Austrije i Rusije,²⁸ pa je pregovarao

---

²⁵ ZDA, Akti gub. prts. za Dalmaciju, 17, b. I, 25. oktobra 1818.

²⁶ Gagić je početkom 1820. u svom izvještaju ocijenio na osnovu podataka dubrovačkih vlasti kao građanski rat – V. Đorđević, Crna Gora i Austrija, str. 25.

²⁷ Isto, str. 25.

²⁸ Petar II, *Pisma I*, Prosveta 1951, str. 20-21 i Arhiv Drž. muzeja u Cetinju, fasc. 1830.

i sa austrijskim generalom Tacom i sa ruskim konzulom u Dubrovniku. Prema sigurnim arhivskim podacima vidi se da je guvernadur tada bio preduzeo sve mjere da spriječi dolazak Petra II za nasljednika i da je tada nastojao da zavede svoju svjetovnu vlast.²⁹ Inače su austrijski politički izvještaji puni podataka koji govore o živoj aktivnosti guvernadura da preuzmu vlast i izvještaje koji govore o borbi mitropolitske i guvernadurske „stranke“.³⁰ Sam Petar II ostavio je podatke o lošem političkom stanju, koje su prouzrokovale političke borbe, u pismu Vučićeviću: „i ako do novoga leta ili najdalje do časnoga posta nama ne bude u Crnu Goru ozbiljskoga blagoprizrenija i otkri-toga pokroviteljstva od Rusije ... tadar se s čistom pravicom bojat imamo da će naskoro naše otačestvo i privrženost k Rosiji stradati i pokolebat se, ali posve dušmanima razoren i porabošćeno biti bez svakoga lijeka“.³¹ Tek, zahvaljujući odlučnijoj političkoj podršci ruskog konzula u Dubrovniku, Petar II je uspio da ukine guvernadurstvo 17. novembra 1830. godine.³²

Ukidanje guvernadustva nije bilo dovoljno da se likvidira otpor jer je guvernadurska struja, sa guvernadurom koji je ostao u zemlji, i preko njenog centra koji je u inostranstvu formirao Luka Pejović, nastavila sa političkom borbom.³³ Sve akcije Petra II na formiranju lokalnih sudova bile su paralizovane. Stefan Lazarević daje jedan vrlo karakterističan izvještaj jula 1831. sa puta oko formiranja sudova po Katunskoj nahiji i Brdima i kaže kako svuda nailazi na loš prijem – u Bjelopavlicima, Kućima, Morači, Rovcima, Piperima itd. pa dodaje „dakle ako za Berda mislite šiljite vojsku ovamo ... ema

---

²⁹ Arhiv Drž. muzeja u Cetinju, fasc. 1831- ?.

³⁰ Na primjer, izvještaj Martelinija Gubernijalnom pretsjed. od 30. XI 1830.

³¹ *Pisma I*, str. 8.

³² *Istorijski zapisi*, knj. III, sv. 1-2, 1949, str. 6-7.

³³ *Pisma I*, str. 34.

---

sad, zašto nije čekanja ni malo, no sad zaboga da ne propanu Berda“.³⁴

Zahvaljujući podršci Vukotića i Vučićevića, za koje austrijski izvještaji ističu da su u guvernaduru i ostalim Radonjićima gledali protivnike za ostvarenje svojih planova u Crnoj Gori i da su radi toga preduzeli sve mjere da ih protjeraju iz zemlje,³⁵ Senat je januara 1832. donio odluku o hapšenju, a uskoro i protjerivanju guvernadura Vukolaja Radonjića.³⁶

Tako je likvidiran politički centar guvernadurske struje koja se, poslije neznatnijih političkih akcija, potpuno raspala.

---

³⁴ Arhiv Drž. muz. u Cetinju, fasc. 18. VII 1831.

³⁵ ZDA, 140, b. XI, k. XI, 1832, pr. 20. septembra 1832, 1649/p.

³⁶ Isto, pr. januara 1832, P 144/p – izvještaj Martelinija Guberijalnom pret-sjedniku.